

Kihnu vaimne kultuur

20. sajandi teisel poolel

6.1. Kihnu vaimse kultuuri feminiseerumine

Nõukogude perioodil toimus Kihnu vaimse kultuuri üldine feminiseerumine. Seltskonnalaulu ja spontaanse musitseerimise kõrval hakkas üha suuremat rolli mängima juba sajandi esimesel poolel arenema hakanud taidlus. Rahvamaja elu juhtisid põhiliselt naised: 17 juhatajast oli vaid neli meest.¹⁶ Kõige kauem on rahvamaja juhtinud Katrin Kumpan ja Veera Nazarova-Leas, mõlemad on tegutsenud pikka aega ka kunstilise juhina.

1960. aastaid iseloomustab rahvamaja tihe koostöö Kihnu kooliga.

Noored õpetajad, kes peale ülikooli Kihnu tööle saadeti, panid Kihnu kõrdid selga ja osalesid rahvamaja töös. Sellega tõusis isetegevuse tase, elavnes noortetöö ja tähtpäevade tähistamine. Populaarseks said noortekohvikud. [---] Muusikajuht oli Kihnu kooli lauluõpetaja Juta Lohu. Töötas naisansambel üsna korralikul tasemel, lõin ka naiskoori IDI, mida juhatas samuti Juta Lohu. Näitering tegutses T. Saare ja minu eestvedamisel, esitati nii näidendeid kui ka luulepõimikuid punastel tähtpäevadel. 1967. a. Kihnu-Ruhnu mängudeks koostasin põimiku „Kalur ja meri“. Koos Juhan Aasaga lugesime Juhan Smuuli luulet vaheldumisi laulude ja tantsudega, laval oli mitmes vanuses rühmi, heliefektid ja kujunduses kadakad. Kõik see oli ennenägematu Kihnus, meenutas juba Koidula kooli taset, kust kogu mu tarkus ja oskused pärinesid. [---] Oli reegel, et armee aastapäevaks sai valmis näitemäng, enamasti sõjateemaline, millest võtsid osa ka mehed – Theodor Saar, Juri Nazarov, Jaan Kiigajaan, Endel Tehvand jt. Populaarsed olid ka segakavades estraadistseenid, mille meisterlik esitaja oli kolhoosi töökoja juhataja Endel Tehvand ja medõde Hilda Vapper (Kumpan 2010: EFA II 56, 59–62).

Rahvamaja tegevuses osalesid mehed umbes 1970. aastateni, hiljem etendasid ka näidendites meeste osi naised (Karjam 2010).

¹⁶ Kihnu rahvamaja juhatajad ja kunstilised juhid: Maria Sutt-Pender ?; Siina Saar ?–1958; Marta Vambola 1958–1960, 1979–1981; Salme Loob ?–1965; Helgi Soome ?–1966; Katrin Kumpan 1967–1968, 1993–1999; Vilma Vesik sept. 1971 – juuni 1973; Lea Jõgisuu 1973–1974; Saima Klaas 1974–1976; Maie Oad aprillist novembrini 1981; Arne Vahkel 01.12.1981–19.05.1982; Leili Vahkel 1982–1983; Salme Mätas 1983; Ene Laarents 1983–1986 juhataja, 1986–1988 kunstiline juht; Viktor Umb 16.10.1986–10.10.1992; Jaak Hein 2001–2002; Veera Leas 1988–2002 kunstiline juht, juunist 2002 juhataja (Leas 2010). Rosaali Karjami andmetel oli rahvamaja juhatajaks ka Jaan Sutt.

Neli korda nädalas näidati rändkino. „Peaaegu igal õhtul tahtsid tüdrukud peale kino tantsida, muretsesid ise pillimehe ja umbes 3 tundi uhasid tantsida” (Kumpan 2010: EFA II 56, 61).

Mis puutub seltskonnalaulu, siis sõja ajal ja pärast sõda hakkas meestelaul taanduma: „... mehed ei laulagi palju, joonud peaga vahel joru ajavad” (KK I7, 279 < Jakob Köster, sünd 1890 – R. Viidalepp, 1949). „Ennem üldse oli Kihnus laulmist rohkem kui nüüd. Tüdrukud käisid metsi kaudu laulmas. Laupa õhta, kui oli vaikne ilm, laulti männimetsas. Ja vahel istuti murule maha ja laulti” (samas). Naised jätkasid laulmist, lauldi pulmades, sünnipäevadel ja muudel koosviibimistel ning vanad meestelauludki püsisid 20. sajandi lõpuni eeskätt vanade naiste mälus.

1960. aastad olid ka Kihnu pillimeeste viimane kõrgaeg. Katrin Kumpan:

1958. a. Kihnus Eesti Heliloojate Liidu õpperühmaga käinud Venda Tamman oli lisanud veel hoogu Kihnus niigi populaarsele pillimängukultusele. Mänginud sel suvel toimunud kolmes pulmas, nägi Venda Tamman ära noorte meeste huvi pillimängu vastu ja korraldas Eesti Raadio mahakantud suurte hallide studio-magnetofonide saatmise Kihnu rahvamajale koos omamängitud lintidega. [---] Terve põlvkond noori oli nende lintide järgi ülihästi mängima õppinud – Linakülast Sanga Jaan, Vöhke Volli, Rootsikülast Rilka Eedi, Mõisakülast Aru Jaan, Lemsi külast Kallase Kusti, Lääne Juku, kui nimetada paremaid, mängijaid oli palju rohkem. Kui liita siia juurde eelmise põlve tunnustatud pillimehed – Liiva Janka, Põllu Jaan, Vöhke Mitta, Lehe Mitta, Kuraga Viktor, Kuraga Janka, Loigu Jaan ja Tuisu Jurka –, saab värvika rea pillimehi. [---] Joh. Kiigajaan, kes oli õppinud koguni mingis Moskva mäetehnikumis, juhtis tantsuorkestrit, elektrikitarrid juhti läbi raadio, lisana akordion (Vello Oad), kontrabass ja trummid. [---] Tantsuks mängisid ansamblid Ahoi ja Okei. Enamus Kihnu mehi olid teeninud mereväes ja toonud sealt kaasa oskuse ja harjumuse puhkpilliorkestri järgi tantsida. See oli viimane aeg, kui mehed seisid rahvamaja saalis seespool summas ja tantsuloo alguses vaatasid ringi, otsides partnerit. Fokstrotid, valsid olid põhilood. Huvitav on see, et Kihnu tantse mehed kunagi ei tantsinud. Kui orkestri vaheaegadel töid tüdrukud mõne külapillimehe mängima, tegid mehed õues suitsu (Kumpan 2010: EFA II 62–63).

Meeste laiem huvi pillimängu vastu kadus 1970. aastatel ja tüdrukud pidid hakkama ise pilli mängima. Viuli ja lõõtspillimängu oskus taandusid, viimastest headest viiuldajatest Jüri Laasen suri 1972., Mihkel Mäes 1973. ja Theodor Saar 1984. aastal. Lõõtsa ja karmoškati võis kuulda veel 1990. aastatel, head lõõtsamehed olid Jaan Türk ja Jaan Köster. Akordionimängijaid leidub tänapäevalgi. Hiljemalt 1980. aastatel hakkas Kihnus kõlama akordioni ja bajaani kõrval kitarr, mis muutus kiiresti noorte lemmikpilliks.

Mehed kaotasid ka tantsuhuvi ja naiste omavaheline tantsimine muutus valdavaks. Helga Michelson:

Nad ütlevad ju keerutamata välja, et naistega on palju parem tantsida, sest just nii saab õige tantsumõnu kätte. Miks siis ikkagi? Aga sellepärast, et kui mehed tantsivad harva ja vähe, pole neil paratamatult nii head tantsuoskust kui naistel. Kuna ka pilli võtsid mehed aina harvem kätte, siis kujuneski olukord vahepeal selliseks, et naised tegid kõik ise – laulsid, tantsisid ja tõmbasid löötsa või akordioni. Nüüd olevat õnneks pillihuvilisi noormehi taas tekkinud, kuid vahepeal oli suisa oht, et pillimänguoskus kaob saare meeste seas sootuks (Laanem 2009: 119).

Enne sõda oli naiste pillimäng tundmatu. Seda ei peetud naiste asjaks. Alates 1970. aastatest on aga mänginud akordioni, harvem löötsa või karmoškati järjest enam naised: kõigepealt Lea Jõgisuu, Hilja Köster, Helga Michelson, Õie Vesik, 1990. aastatest noored kooliõpetajad Külli Sepp ja Ly Leas, veel hiljem Reet Laos. Helga ja Õie õppisid akordionimängu juba üsna noorena oma isalt Viktor Vesikult, kes oli väga hea pillimees, Lea Jõgisuu ja Hilja Köster said äratust oma vendadelt (Kumpan 2002: 76), viimane kindlasti ka isalt Jaan Köstrilt. Ilmselt soodustas Lea Jõgisuu ja Helga Michelsoni esiletõusu ja julgust avalikkuse ees esineda ka nende haridus: mõlemad lõpetasid Tallinna Pedagoogilise Instituudi – esimene kultuurhariduse osakonna, teine koorijuhtimise. Helga õppis ühtlasi flööti ja mängis seda ka kooli orkestris.

Lea Laos (hiljem Jõgisuu) laulab uuemaid rahvalaule akordioni saatel. Helilindistab Olav Kiis. Ingrid Rүүtli foto 1975. ERA, F 11081

Õie Vesik, Lea Jõgisuu, Helga Michelson, Reet Laos pulmas mängimas. Eino Pedaniku foto 2007

Helga oli ka omaaegsete Kihnu bändide laulusolistiks.

Vanade rahvamajas olime meie esimene bänd Kihnus: Mina, Nurga Lea, Sarapuu Silvi. Instrumendid olid akordion, kitarr ja trummid (alustasime 70-te aastate lõpus). Mängisime põhiliselt rahvalikke laule, sekka ka Eestis tol ajal lauldavaid populaarseid levilaulu. Aga selgelt on mees, et „tegime ära“ ka tol ajal maailmakuulsa ansambli Boni M laulu „By the rivers of Babylon“ Oli ikka naljakas küll!!! See oli lihtne kolme duuri lugu (Michelson 2010).

Hiljem tekkis uus ansambel, kus Helga taas laulis ja mängis akordioni, lisaks osalesid Endel Mätas (kitarr), Viktor Umb (kitarr) ja Lembit Lilles (trummid). Esitati samuti tolaaegset levimuusikat ja varem Kihnus tuntud rahvalikke lugusid:

Eriti popiks sai Kihnus laul „Kõnnin tänavail suitsustel räämastel“ (selle tõin Tartust – õppisin Pedagoogilises koolis siis), hästi hoogne polkalugu oli „Kord Aadu uue rattaga“. Kihnu viisidest laulsime „Neiukene noorukene“, „Ühte südant siin maailmas“, „Koduküla metsad“ ja paljusid teisi. Eesti popansambli lugudest laulsime Polyphoni lugusid: „Liisa“, „Kägu“ (Michelson 2010).

Muutus ka seltskonnalaulude repertuaar. Vanade rahvalaulude asemele tulid tollal kogu Eestis populaarse võitnud levilaulud, nii eesti, vene kui ka lääne autorite omad, mis muutusid vaieldamatult kihnlaste kultuurilise identiteedi osaks. Katrin Kumpani naiste laulik on muude naiste lemmiklaulude seas hulk nõukogude aegseid laule (Kumpan 2008: 54, 56, 59, 77, 80, 81, 98, 101, 103).¹⁷ Vanad regilaulud püsisid peamiselt pulmakkommete osana, kuid pulmigi jäi üha harvemaks. Pärimuskultuuri tuli hakata teadlikult hoidma.

¹⁷ Käsikirjas oli neid algul rohkemgi.

6.2 Kihnu Leelust Kihnumuani

Ajal, mil vanad rahvalaulud hakkasid koos vanade kommete ja traditsioonilise eluviisiga esmasest traditsioonist kaduma, on **organiseeritud folklooriansamblid** osutunud elujõuliseks viisiks vanade kommete, tantsude ja laulude edasikandumisel noorematele sugupõlvetele ning tänapäevakultuuri.

6.2.1. Theodor Saar esimese folklooriansambli rajajana

Esimene folklooriansambel loodi Kihnus 1950. aastatel. Mõtte algatajaks oli **Theodor Saar** (1906–1984) – meestest kahtlemata üks suurim Kihnu vaimse kultuuri esindaja.¹⁸ Theodor Saar oli 1926. aastast Kihnu kooliõpetaja, 1934–1941 direktor. Ühtlasi oli ta haridusseltsi esimees, rahvamaja juhataja, segakoori ja näiteringi asutaja, samuti Kihnu Meri- ja Kalameeste Seltsi sekretär, looduskaitse usaldusmees ja tuletõrjerühma pealik, seega tõeline maa sool (Sang 2009: 51). Ta oli ka Kihnu muuseumi mõtte algataja. Esimesed Kihnu rahvaviiside noodistused – 30 viisi – tegi ta juba Haapsalu Õpetajate Seminari päevil (1924–1928) helilooja Cyrillus Kreegile, kes suunas oma õpilasi kirja panema kodukandi rahvaviise.

Esimese kirjapaneku omal algatusel tegi ta aga laevas töötades 1931. aastal (ERA II 168, 488 T. Saar 1937). Sügavam huvi Kihnu pärimuskultuuri vastu tekkis Theodor Saarel alates 1932. aastast, mil ta alustas aktiivset tööd kodu-uurijana. Ta on teinud kaastööd Eesti Rahvaluule Arhiivile, Emakeele Seltsile ja Eesti Rahva Muuseumile, kust sai selleks nii äratust kui konkreetseid juhiseid. Kuna ta oli ise viulidaja, olid tema kirjapanekute, eriti aga temalt kogutud materjali hulgas lisaks juttudele olulisel kohal pillilood, tantsud ja tantsulaulud ning andmed pillimängu ja tantsimise kohta (vt Rüütel 2009; Rüütel 2009 I, nr 44–50).

*Kihnu algkooli juhataja Theodor Saar.
Mihkel Önnise foto 1935. ERA, F 01204*

¹⁸ Teine oli kahtlemata tuntud naivist – maalikunstnik Jaan Oad (1899–1984), kes maalis suure osa pilte aga hiljem Kanadas elades. Mark Soosaar on loonud temast dokumentaalfilmi „Jaan Oad“. Maalimist harrastasid teisedki Kihnu mehed (lähemalt Soosaar 2009: 76–89).

Ottilie Kõiva kirjutab:

Tema kirjapanekutes (ligi 2600 lk) on esindatud kõik rahvaluuleliigid. Kogumistöole tulid kasuks T. Saare mitmekülgsed huvid ja võimed. Ta küsitles ja pani kirja kohalikus murrakus, laulutekstidele lisas vajalikud keelelised, etnograafilised ja ajaloolis-olustikulised kommentaarid, ka viiaside noodistused. Tavandilauludele on lisatud kombekirjeldused ja andmed esitamistavadest. (Kõiva 2003: 14–15).

T. Saar ei olnud ainult koguja, ta oli ka kodusaare rahvaloomingu edasikandja, uurija ja populariseerija ühes isikus.¹⁹ Kihnu rahvalaule, -jutte ja pillilugusid on jäädvustatud temalt endaltki. Peale isikliku kogumistöö juhendas ta ka kooliõpilasi, oli folkloristlike ekspeditsioonide kohalikuks konsultandiks, abistas helilindistamistel ja filmimistel. „Vana kandle” Kihnu köidete ettevalmistamiseks vaatas T. Saar kriitiliselt läbi varasemad rahvalaulude kirjapanekud, selgitas arhaisme ja dialektisme, kirjutas Kihnu murraku ülevaate ning täpsustas laulikute ja kohalike kogujate eluloolisi andmeid. T. Saare kogutud regilauluvariante on Kihnu „Vanas kandles” 154, tema enda esitatud variante 38 (Kõiva & Rüütel 2003: 14–15).

Theodor Saar ühendas endas eri ajastuid – Kihnu eneseküllast kogukonda, mis oli pidama jäänud 19. sajandisse, eestiaegset esimese põlve haritlast ja pärimuskultuuri teadlikku väärtustamist, milleni meil laiemalt jõuti alles käesoleval sajandil. Theodor Saar oli rohkem kui tavaline kodu-uurija, kujutades endast õnnelikku kombinatsiooni: ta oli ühteaegu nii Kihnu kultuuri kehastus kui ka selle ekspert (Sang 2009: 53).

Selline kultuuritaust viiski Theodor Saare ka esimese Kihnu folklooriansambli loomiseni.

Theodor Saar ja Ottilie Kõiva Kirjandusmuuseumis. R. Rahnoja foto 1970. ERA, F 10281

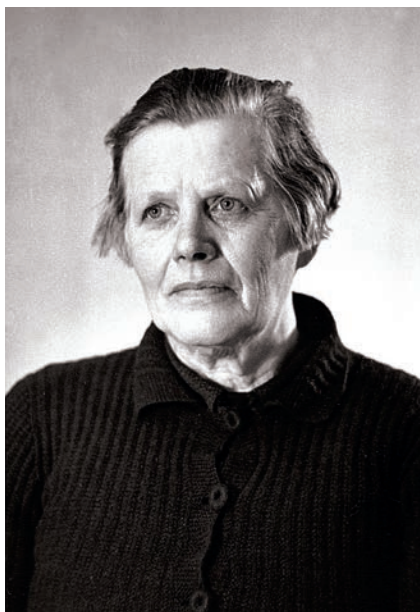

¹⁹ Theodor Saare ulatuslik autobiograafia ja trükitud tööde bibliograafia on 1998. aastal ilmunud Kihnu raamatus (Emakeele Seltsi toimetised nr 68). Selles raamatus on avaldatud T. Saare etnograafilised uurimused „Kihnu peremärgid” ja „Laevaehitus Kihnus” ning murdejutte laevaehitusest ja meremeheelust. Ülevaate T. Saare mitmekülgsest tegevusest oma kodusaare rahvakultuuri jäädvustamisel on andnud saatesõnas Kihnu raamatule selle põhitöömehetaja Mari Must.

6.2.2 Sinaida Saar ja Kihnu Leelu

Rahvalauluansambli juhiks sai tema õde **Sinaida Saar** (1908–1988), kes 1950. aastatel tegutses Kihnu rahvamaja juhatajana. Vigase jala tõttu ei saanud ta elada täisverelist Kihnu naise elu, ka jäi ta üksikuks. Kihnus oli ta tuntud eelkõige kui rätsep ja hea käsitöökaja.²⁰ Naised hindasid teda ka kui head lauljat, lauluoskajat, vanade kommete tundjat ja säästliku eluviisi hoidjat. Ansambelis lõi ta tantsudeski kaasa. Peatähelepanu oli vanadel regilauludel. Theodor Saar käis spetsiaalselt ansambli jaoks Tartus kirjandusmuuseumis varasematelt laulikutele ülestähendatud laule kopeerimas. Nende ümberkirjutused on Kihnus käibel tänaseni. Theodor lõi ansambelis ka ise aktiivselt kaasa – laulis üksi ja koos naistega ning mängis viiulit (Rüütel jt 1974). Proove tegemas käidi nende kodutalus Kaerametsal, mis kujunes omamoodi teabetoaks ja ka paljude Kihnu kultuuri uurijate peatuspaigaks.

Esineti peamiselt mandril – Pärnu laulupäevadel, iga-aastastel kalurikolhooside ülevaatusel, rahvamuusika konverentsidel ja kontsertidel Tallinnas jm. Katrin Kumpan: „Koos Theodor Saarega esinesime teaduslikel õhtutel Kreuxi palees, kunstiinstituudis ja Rocca al Mare Vabaõhumuuseumis. Rühm kandis nime Kihnu Leelu“. Nime päritolu kommenteerides rääkis Katrin: „1970ndatel aastatel laulsime koos setudega, sealt võttis Siina selle leelu sõna“ (Kumpan 2010: EFA II 56, 45). Tõsi küll, ka varem Pärnu laulupäevadele esinema kutsutud Kihnu naise nimetati Kihnu leelutajateks. Leelu (~leelo) oli tol ajal regilaulude tähenduses laiemalt käibel.

²⁰ Siinast lähemalt vt Vesik & Aavik 2009: 57–65

Rattas laulmine u. 1967. Vasakult esimene Sinaida Saar. ERA, F 08107

Salme Lilles (Tumapietri Salme), Sinaida Saar (Kaerametsa Siina), Melania Valm (Liiva Mann), Salme Vesik (Nõlvaku Salme) esinevad Kalevipoja ilmumise 100. aastapäeva puhul korraldatud rahvakunstiõhtul TRÜ aulast 28. 11. 1961

Elisabet Türk (Meräse Liis), Olga Klaas (Ruavi Riedi), Olga Sutt (Tungi-Mihkli Riet), Marta Oad (Rahu Marta) ja Ingrid Rüütel Ottilile Kõiva kandidaadiväitekirja kaitsmisele järgnenud koosviibimisel Tartus 3. VI 1965

Theodor Saar ja Sinaida Saar koeraga oma maja ees. V. Hangi foto 1981. ERA, F 13211

6.2.3. Katrin Kumpan ja Kihnumua

Nüüd juba üle 40 aasta tagasi võttis saare kultuurielu vedamise üle saarele Pärnust algul kooliõpetajaks tulnud **Katrin Kumpan** (sünd 1947), kelle juhtimisel tänaseni toimiv ansambel Kihnumua on tuntud kogu Eestis ja välismaalgi.

Katrin tuli 1965. aasta sügisel Kihnu kooli inglise ja vene keele ja poiste kehalise kasvatuse õpetajaks. Katrin meenutab:

Suvel olid olnud just esimesed Kihnu-Ruhnu mängud, rahvas oli elevil ja rõõmus saavutatud edu üle nii spordis kui ka isetegevuses. Tantsurühm tantsis rahvaste tantse Sassi Salme käe all, kooliõpetajad laulsid duetti ja puhkpilliorkester koolidirektor Pajula juhatusel mängis valsse. [...] Õige pidu läks lahti pärast eeskava, pillimehed mängisid üksteise võidu ja saalitäis tantsis rattas – see oli minu esimene, võimas, unustamatu elamus Kihnu rahvakuntsist (Kumpan 2010: EFA II 56, 58).

Sel ajal veel folkloor lavalaudadele jõudnud ei olnud. Kuni 1958. aastani oli Siina Saar olnud rahvamaja juhataja, tema käe all laulsid naised ka Kihnu pulmalaulu, nn leelusid, seda aga rohkem esinemiseks laulupidudel ja Pärnu laulupäevadel, kuhu kihnlasi kutsuti. Katrin tõi lavalaudadele vanade naiste rühma, kes käisid koos laulmas, laulsid ka pulmades ja kirikukooris.

Kihnu laulikud. Vasakul istub Elli Alas (Ranna Elli), seisavad Olga Klaas (Ruavi Ridi), Elisabet Türk (Merässe Liisi), Olga Sutt (Tungji-Mihkli Riet), Marta Oad (Rahu Marta), Sinaida Saar (Kaerametsa Siina), Tatjana Vidrik (Pulli Tiiu). Tagareas Marta Tapp (Are Marta), Anna Sutt (Põllu Ann), Melania Alas (Sepa Mann)

Eluaegsete kirikulauljatena laulsid Merässe Liisi ja Rahu Marta tertsis kõiki laule kahehäälselt, mõnede laulude puhul kostis alt ka kolmas hääl. [---] üks mu elu suurimaid elamusi on, kui see punt laulis laulu „Ilmas elu, vaev ja valu”, eriti salmis „kimsud-komsud kotti panna” nende hambutud suud ja etteulatuvad alalõuad ei unu iial. Just siis selgus mulle, algajale kultuuritöötajale, kuhu ma olen sattunud ja mis varanduse otsas laulurahvas siin saarel istub. Veel 1965. a. sügisel, olnud paar kuud õpetaja, olin valmis minema Merelaevanduse kaugsõidu laevale bufetšitsaks, [---] pärast selle laulu kuulmist enam mitte. Neid naisi iseloomustas rõõmsameelsus ja eneseväarikus. Arvan, et seda lisas ka fakt, et nad olid teinud koostööd koos folklorist Olli Kõivaga ja käinud ka tema töö kaitsmisel Tartus. Seal juba koos Kaerametsa Siina ja Pulli Tiiuga, kes olid nagu natuke omaette, kirikus ei laulnud ja nn naiste jahti pidamas ei käinud. Teised kõik käisid tihti koos, näiteks Rootsikülas Ranna Elli juures pühade ajal (Kumpan 2010: EFA II 56, 76–78).

Kihnu-Ruhnu mängud Ruhnus 1966. a. olid veel paremini korraldatud, kihnlaste iseteadvuse tõus oli silmaga märgata. Rahvamaja juhataja Helgi Soome tegeles korraldusega, isetegevusega juba mina, sügisest hakkasingi rahvamaja juhatajaks paralleelselt koolitööga. Esimese asjana töin [rahvamaja lavale] tagasi Siina laulunaised ja koostasin süüdi Kihnu tantsudest ja lauludest. Pidin muidugi ka juhendama neidude rühma nn tänapäevase rahvatantsuga. [---] Kui veel 1966. a. imestati, miks Kihnu laulikud endiste laulude ja tantsudega lavale ronivad, siis hiljem oskasid seda kõik normaalseks pidada, kui ka juba nooremad kampa löid (Kumpan 2010: EFA II 56, 59–60).

Sellesse aega kuulub ka Katrini esimene „tõeliselt folkloorne kava koos vanade naistega” – ülaljõstmine (käsitööõhtu) vana rahvamaja laval.

Pärimuskultuuriga tegeles Katrin algul niisiis Kaerametsa Siina rühmas. Siina tegi koostööd noore rahvamaja juhataja Lea Laosega (hiljem Jõgisuu), kelle Tallinna Pedagoogilise Instituudi lõputöö oli Katrini juhendamisel tehtud kosjakava.

Just selle koosseisuga olid suured kavad kalurikolhooside ülevaatustel Hõbedane Meri, mis toimusid igal aastal. Minu ülesanne oli koostada kavad, nimetada võib „Kosjamängu” Tombi palees, „Kiigemängu” Haapsalus, „Laevahukku” Tallinnas jne (Kumpan 2010: EFA II 56, 45–46).

Alates 1970. aastate keskelt Siina ise enam palju saarelt väljas ei käinud, kuid ansambli nimi algul säilis. Soovitsin ansambli nime vahetada, kuna leelu on Kihnus tundmatu sõna ega seondu Kihnu vanade lauludega. Viimane kava Kihnu Leelu nime all esitati 1985. aastal Reius Rannamängudel. Ansambli nimetus Kihnumua võeti kasutusele samanimelisest tantsust.

*Fennougristide Kongress 1970. Kihnu laulikud esinemas Tallinnas Vabaõhumuuseumis.
E. Normani foto 1970. ERA, F 09731*

*Fennougristide Kongress 1970. Kihnu laulikud esinemas Tallinnas Vabaõhumuuseumis.
E. Normani foto 1970. ERA, F 09757*

1968. aastal läks Katrin õppima Tallinna Konservatooriumi lavakunsti kateedrisse, seejärel töötas Estonia teatri ooperikooris, aga Kihnuga suhted ei katkenud. 1993. aastast oli ta jälle püsivalt tagasi saarel ning asus taas tööle rahvamaja juhatajana.

Aeg oli saanud teiseks, tööplaani sai rahulikult seada rahvakalendri tähtpäevade järgi, lisandus Eesti Vabariigi aastapäeva tähistamine 24. veebruaril, mis esimestel aastatel oli eriti suurejooneline (Kumpan 2010: EFA II 56, 65).

Uus asi oli töö lastega. Kooliõpilastele korraldati kooli vaheaegadel 3–4päevaseid laagreid, millest sirus hea järelkasv Kihnumua rühmale. Rahvamaja lastelaagritest sai alguse ka Kihnu Poiste nimeline bänd. Rahvamaja ühes toas vededesid Viktor Umbi ansambli vanad pillid, mis nüüd rändasid poiste kätte, kes olid alustades 9–10aastased. 1996. aastast alates hakkas Katrin koos Avatud Kihnu Fondiga korraldama Kihnu päevi, kuhu kutsuti ka mandri-kihnlasti, samuti külaliskollektiive.

Kõige positiivse kõrval, mida uus aeg kaasa tõi, sügenes ka teistsuguseid tundeid: *Peaaegu tunnistama, et see põlvkond, kes 25 aastat tagasi lustis oma talgutel ehitatud rahvamajas, tundis ennast nende palkseinte vahel kodusemalt ja peremehekumalt kui nende järeltulijad a-tel 1993–99, mil see maja maha põles. [...] 50 aastat ta oma rahvast truult teenis. Peeti pidusid, pulmi, algklasside tunde kahes ruumis (aastatel 1965–68), rahvakoosolekuid, lõigati juukseid ja lahati meres uppunud mehi, tehti tõsiselt sporti (aastatel 1960–67), tallvel parandasid mehed saalis kakuami võrke või kuivatasi lauamaterjali, laudi ja tantsiti, nii et naelapead puupõrandas püsti olid. Pärast õnnetust ehitati eesti rahva abiga kiiresti valmis uus rahvamaja, 2000. a. pandi nurgakivi lauluseltsi laulu saatel, 2001 avati ukseid Kihnumua rattas lauldud tervituslauluga (Kumpan 2010: EFA II 56, 67–70).*

Ansambel Kihnumua on algusest peale ühendanud eri põlvkondade esindajaid – vanu, noori ja lapsi. Selline tänapäeva harrastuskultuuri valdkonda kuuluv vorm on osutunud just noortele ja lastele vastuvõetavaks viisiks oma esivanemate kultuuri omandamiseks ja traditsiooni jätkamiseks. Ansambli liikmeid on tihti kutsutud pulmadesse laulma ning seal nad on täitnud tavaliste pulmalaulikute funktsiooni. Noored tüdrukud on samas olnud umbrukateks (pruudi abilisteks) – aidanud süüa teha, lauda katta ja koristada ning nõusid pesta, samuti osalenud pulmalauludes. Kihnumua liikmed on mõneski pulmas olnud pulmalaulude esitamisel kandvaks jõuks,²¹ aidanud traditsiooni hoida ja viimasel ajal ka taaselustada. Seega täideti tegelikult erinevaid rolle erinevas kontekstis: osaleti pulmalaulikute-na ja umbrukatena pulmas, kadridena kadrikommetes, olles samal ajal taidlejad

²¹ Näiteks ühes 1970. aastate pulmas olid vanadel pulmalaulikutel läinud meelest nooriku uju mahalaulmise laulu algus ning Katrin oli see, kes olukorra päästis, alustades laulu.

harrastusansamblis – esineti rahvamajas, mitmesugustel tänapäeva pidustustel linnades ja välismaal, viimasel ajal sageli ka turistidele (vt ka Rüütel 1992).

Repertuaar õpiti traditsiooni kandjatelt, sellegipoolest erinevad ansambli regi-laulud pulmades, eriti aga esinemistel mõneti vanemate traditsiooni kandjate oma-dest – repertuaar on väiksem, laulud tihti lühendatud, vahel kokku seatud eri laulu-dest. Ka kombed ei ole täielikud. Seda tingib esinemissituatsioon.

Katrin: Autentset ainekust kasutades olen vahel pannud taha sõna „mäng“, kuna toimuv ei ole päris, vaid selle kombe kujutamine, tutvustamine teistele. Kava peab olema kokkurusutud ja lühike, sellega kannatavad pikad jutustavate regi-laulude esitamised (Kumpan 2010, EFA II 56, 51).

Katrin Kumpan on esinemisteks loonud kompositsioone pulma- ja kalendrikomme-dest, kosjadest, käsitööõhtutest jm-st (vt nt TF 16).

Kõige paremini õnnestuvad konkreetsel ainesel põhinevad kavad – kas ülal-jõstmised koos käsitöö tegemisega, kosja- või pulmakombed, kus rituaalne ja pühalik seguneb inimeste individuaalsuse ja tralli-tantsuga, talgukavad, laa-daõhtud ja simmanikavad, kuhu tegevuse vahele saab põimida õpetuslikku ja arendavat infot, kasutades konkreetseid esitajaid mängida nende individuaal-susega inimsuhete avamisel (Kumpan 2010: EFA II 56, 51–52).

Oluline koht kavades on laulude-tantsude kõrval jutustaval tekstil, milles vane-mad ansambli liikmed meenutavad kunagisi kombeid ja olustikku.

Paljudest viisikujudest on ansamblis kasutatud vaid kahte, üht vanemat kvardi ulatusega (*alt-viisi*) ja uuemat (*ülält-viisi*). *Alt-viisi* põhikuju baseerub anhemitooni-lisel trihordil (G a c), 3. aste (h) tuleb tavaliselt ette vaid ülemineva helina. Vanemas viisi põhikujus on 3. silpnoodil tavaliselt 4. aste (c), 2. aste (a) samas positsioonis võib laulu kestel ette tulla variandina. Katrini meloodiakujus on 3. silpnoodiks kogu laulu kestel järjekindlalt 2. aste. Minu küsimusele, kellelt ansamblis kasutatavad viisid pä-rinevad, ei osanud ta vastata. Ta ise peab oma esimesteks õpetajateks Meräs(s)e Liisi (Elisabet Türk, 1899–1971) ja Metsamaa Marit (Maria Metsa, 1920–2003). Ansambli-le õpetas vanu laule ka Kaevandu Anni, kelle ema Maria Vesik oli suur pulmalaulik (vt Kõiva & Rüütel 2003: 32–36).

Pulmades oli tavaline, et eeslaulja, kes laulu juhtis, alustas laulu omal viisi-variandil ja teised tulid sellega kaasa. Eeslauljad võisid vahelduda ning uus ees-laulja võis valida ka uue variandi, mida teised taas järgisid. Nii on ka Kihnumua juht valinud oma viisid ning teised on sellega kaasa läinud. Samad viisikujud on olnud kasutusel aastakümneid. Ansambli esituses puudub traditsioonipärane meloodia variaablus ning sellel põhinev heterofoonia.²² Viimane on kadunud koos vanema põlvkonna laulikute individuaalsete variantidega, nooremad järgivad eeslaulja

²² Viimasest lähemalt vt Oras 2004.

viisi ja kogu rühm laulab unisoonis. Variaabluse elemendina on aga püsinud meloodia- ja rütmimuutused 3-silbilisi sõnu sisaldavates värssides, kus säilitatakse sõnarõhud. Siin ilmneb ka Kihnu pulmaviisi meloodia põhikuju.

Ansambelis on kasutatud muidki traditsioonilisi laulmisvõtteid.

Olen pulmas kuulnud kahe koori korraga laulmist, kui teine astub sisse enne, kui teise maja pulmalised on lõpetanud. Ka on pidumeeleolus juhtunud, et mõni hakkab poole laulu pealt teistest üle lauldes teist laulu laulma. Kõike seda olen külasimmani kavades kasutanud (Kumpan 2010: EFA II 56, 53–54).

Samuti kasutatakse rattas laulmisel traditsioonilisi käteasendeid.

Vanade laulude sõnu õpitakse vajadusel eraldi. Mõned üleskirjutused on Siina pundilt saadud, kuid „kui ei oleks ilmunud *Vana kandle* Kihnu laulude köited, oleks värsiridu järjest vähemaks jäänud” (Kumpan 2010: EFA II 56, 48).

Võib aga kahtlusteta öelda, et Kihnumua tegutsemine on oluliselt aidanud elus hoida vana regilaulutraditsiooni, samuti Kihnu tantse ja kombeid.

Armastatakse laulda ka uuemaid, riimilisi rahvalaule, mis Kihnu pidudel ja koosviibimistel on spontaanses käibes tänaseni. Samuti esitatakse Kihnus üldtuntud tantse.

Siina Saare ja Katrin Kumpani ansamblite kõrval on mõnel üritusel käinud ka eraldi tüdrukute rühmad, näiteks Washingtonis Folk Life festivalil²³ ja Viljandi pärimusmuusika festivalil, kus on esinetudki Kihnu Tüdrukute nime all.

Paralleelselt tegutses ka Marina Rooslaide vanemate naiste punt. Katrin: „Siina ja Marina läksid varsti riidu, Marina tegi oma pundi” (Kumpan 2010: EFA II 56, 45). Ka Katrini ja Marina koostöö ei klappinud, ja nii jäidki mõlemad eraldi tegutsema.

Kihnu Tüdrukud Washingtonis Folk Life Festivalil 1998. Erakogu

²³ Viimases oli korraldajate poolt ette antud vanusepiirang.

*Kihnumaa folkloorifestivali
Baltica rongkäigus, Tallinn 1998.
Folkloorinõukogu fotokogu*

Kihnumaa rühm Tšehhi ja Slovakkia folkloorifestivalidel 2007. a. Erakogu

99

Kihnumaa Jaapanis, Tokyos folkloorifestivalil "International Folk Performing Arts Festival 2010".

Ülal: Esitusel on pulmakava. Pruutpaar tantsib koos pulmarahvaga.

All: Festivali lõpetamine, Veera Lease (Lääne Veera) eestvedamisel tantsivad kõik festivali esinejad ratast. Erakogu

Mõnu talus. Katrin Kumpan annab turistidele seletusi. Kärt Summataveti foto 2011

*Lohu talus.
Liisa Tomasbergi foto 2010*

Kindlaid koosseise ja kindlaid piire samal ajal tegutsevate rühmade vahel pole. Kihnumua peamised osalejad on olnud naised, eeskätt pillimeeste ja tantsijatena, vahel on uemate laulude esitajatena aeg-ajalt kaasa löönud poisid.

Mina kedagi rühma kutsunud pole, kõik on liitunud vabal huvil. Nii ka hiljem, kavades võtavad osa need, kes lapsest peale on olnud laulust-tantsust huvitatud. Olin ju ka koolis lauluõpetaja. [---] On rakendunud ka pereprintsip – emmedel on lapsed kaasas ja iseenesest saavad laulud selgeks. Koosseis esinemisel on alati erinev, on ju elus leinaajad, õnnetused, sünnid ja surmad, koolid ja eksamid. [---] Repertuaar on tuntud, on vaid kokkuleppe küsimus, mida ja millal (Kumpan 2010: EFA II 56, 47).

Erinevatel üritustel esinevad niisiis erinevad koosseisud, mis on tunnistuseks sellest, et traditsioon elab, kuigi muutunud kontekstis. Üldse on Kihnumuast läbi käinud ligi sada inimest. Kes on ansambli liikmed?

Katrin on kasvatanud omale ka head abilised ja järglased: varasemast perioodist Helga Michelson, Lea Jõgisuu ja Annely Akkermann. Veera Nazarova (Leas), Veronika Nazarova ja Ly Leas on sirgunud koguni pulma eeslauljateks, Õie Vesikust on saanud aga hea mänedžer sõitude korraldamisel. Ansambli reise marsruudid on olnud vahel veelgi ulatuslikumad kui omaaegsed meremeeste omad, eriti pärast Eesti taasiseseisvumist. Lauldud ja tantsitud on Lätis, Leedus, Venemaal, Ukrainas, Soomes, Norras, Saksamaal, Slovakkias, Tšehhimaal, USA-s, Kanadas, Lõuna-Koreas ja Jaapanis. Kõikjal on olnud folkloorifestivalid või UNESCO pärimuskultuuride kohtumised või teaduslikku laadi esinemised. Oleme järjekindlalt ära öelnud kõikvõimalikest kommertslikest ettevõtmistest. (Mätas 2008).

Eestis on käidud Häädemeeste ja Tõstamaa valla päevadel, folkloorifestivalidel Baltica ja Viru Säru, Pärnumaa Pirandil ja Türi käsitööpäevadel, saarte naiste päevadel Saaremaal ja Hiiumaal, Tallinnas vanalinnapäevadel ja laulupeo folklooriprogrammis jne. Ise on korraldatud folklooriansamblite kokkutulekuid Kihnus 1986. ja 1987. aastal, laste folklooripäeva, Kihnu 600. juubeli üritusi 1986. aastal, Kihnu päevi (koos Avatud Kihnu Fondiga), kohtumisi ansamblitega Leegajus, Leigarid, Leiko, Untsakad, Väikeste Lõõtspillide Ühing. Ansambli üks suuremaid ettevõtmisi on olnud kosjade filmimine Tallinnas vabaõhumuuseumis 1988. aastal (režissöör Kersti Uibo). **VIDEO 6.**

Viimastel aastakümnetel on esinetud palju turistidele ja muudele Kihnu külalistele, peamiseks esinemispaigaks on saanud Mõnu käsitöötalu Linakülas.

Käsitöömeister Rooski Karjami sünnikodus on tema tööde näitus, meie etteaste kujutab nn ülaljõstmist ehk siis käsitööõhtut koos laulude ja tantsudega. Keskmiselt 20 kohtumist kuus tutvustab Kihnu rahvakunsti saare külalistele (Kumpan 2010: EFA II 56, 56).

Mõnu talus.
Kärt Summataveti fotod 2011

Rosaali Karjam. Krista Saare foto 2011

Eri aegadel on ka Kihnu kooli juures olnud lasterühmi, näiteks mandrilt pärit kooliõpetaja Anne Buravkova juhtimisel tegutsenud Suareke, kus õpiti ka tantse. Lapsed on esinenud Kihnu päeva- ja üritustel. Koolis on lastele Kihnu laule ja tantse õpetanud ka Lea Jõgisuu jt õpetajad.

2001. aastal viisin Eesti folkloorirühmades, sh Kihnumua liikmete seas läbi ankeetküsitluse, milles mh küsisin väärtushinnanguid ja folkloorirühmas osalemise motiive (lähemalt Rüütel & Tiit 2005: 80–160; 2007: 193–256). 29 etteantud väärtusest hinnati kõige enam kodu ja perekonda, järgnesid kodupaik, loodus, oma töö, sõbrad, ausus, sugulased, kohusetunne, esivanemate austus, ligimesearmastus. Etteantud 19 rühmas osalemise motiivist oli enamikule olulisim „folklooritegevus“ (meeldib laulda, tantsida), järgnesid „huvitav“, missioonitunne (omakultuuri järjepidevuse hoidmine) ja „seob esivanemate maailmaga“ ning „seob kodukohaga“. Omalt poolt lisati: seob kogukonda ühtseks tervikuks, annab elule jõudu ja tuge ning võimaldab anda oma kogemusi edasi lastele.

Faktoranalüüsi tulemusena paigutus Kihnumua ühiste väärtus- ja motiivifaktoreid alusel grupeerimisse, kuhu kuulusid veel mõned setu ja saarte folkloorirühmad, kes koosnesid peamiselt vanematest naistest ja tegelesid eeskätt laulmisega (Sõsarõ, Leiko, Leelonaase, Munuksed, Moekad, Ätsets). Grupeeringu puhul etendab olulist rolli asjaolu, et tegemist on valdavalt järjepideva traditsiooni kandjatega, kelle minakontseptsioonis on loogiliselt ühendatud identiteedi väärtusfaktor ja kultuurilise järjepidevuse motivatsioonifaktor.

Vastustes vabaküsimusele, miks vajatakse tänapäeval pärimuskultuuri, väärtustati väga kõrgelt Kihnu kultuuri, selles sisalduvat elutarkust ja mõtteviisi, ning esivanemaid, kellelt see pärandatud (Rüütel & Tiit 2007, 240–241).

Reet (15): *Kui me seda ei säilita, mida meil siis siin elus veel olulist on. Ei kujutaks Kihnut kohe ette ilma kultuurita. Siis oleksime me lihtsalt ühed lihtsad inimesed, kellel ei ole mingit väärtust. On vaja teada ja säilitada seda.*

Annely (28): *Rahvuskultuuri erinevad ilmingud/vormid – laulud, lood, tavad – kannavad edasi meie esivanemate elutarkust ja kogemust, mida inimesed, elades sellel laiuskraadil ja olles seda päritolu, on talletanud sajandite vältel – see on teatav ühiskonnaelu (kogukonna) toimimise reeglistik, olulisem kui füüsiline väljendus, on mõtteviis seal taga.*

Maire (36): *Tuleb lugu pidada eakatest inimestest ja nende elamise tarkusest.*

Lea (46): *Kanname endaga kaasas minevikupärandit. See aitab elada väärtusliku elu.*

Marta (60): *Pärimusmuusika viib meid sinna, kust me oleme tulnud. Selle edasiarendamine ja säilitamine tõstab meie teadlikkust ja eneseväärikust.*

Vastustes küsimusele, mida tuleks ühiskonnas teha pärimuskultuuri edasikandmiseks, tõsteti esile tööd lastega, sh vanemate ja vanavanemate tähtsat rolli

Kihnumaa Kihnu tantsude õhtul Tallinnas Mustpeade Majas 2005.

Vasakult: Annely Akkermann, Veera Leas, Hille Ojala, Triinu Tšetšin, Alvar Umb, Katrin Kumpan, Ingrid Rüütel, Lea Jõgisuu, Rosaali Karjam, Virve Köster, Mare Mätas, Maria Michelson, Helga Michelson. Pelle Kalmo foto. Folkloorinõukogu fotokogu

pärimuse edasiandmisel, aga ka tänapäeva pidustuste osa vanade kultuurinähtuste hoidmisel ja väärtustamisel; lastele peeti vajalikuks õpetada nii käsitööd, vanu laule, tantsu kui ka kombeid ja elu-olu (Rüütel & Tiit 2007: 142–149).

Annely (28), Kihnu: *Põhiline töö tuleb loomulikult teha kodus – lapse kasvatajad ja väärtushinnangute kujundajad on siiski vanemad. Viimasel ajal on igasuguses lastega tehtavas töös alustatud vanematest – vanemate koolitusest, et nad oskaksid/teaksid/jaksaksid last toetada/kasvatada.*

Lea (46): *Ikka parandada õpetamise taset, luua eluks sõbralik keskkond, hoiduda vägivallast.*

Marta (60): *Lastele ja noortele tuleks õpetada rohkem esiisade ja -emade aegset elu-olu. Tähtis on käsitöö, vanade töövõtete uuesti elluviimine, samuti vanade laulude ja tantsude edasiarendamine.*

Elvi (62): *Lastelastele anda edasi vanu kombeid ja kultuuri. Õpetada rahvariideid tikkima ja kuduma.*

Rosaali (66): *Korraldada Baltikat – sellega võetakse-tuuakse „vanavarast“ valguse-kuuldavusse päris kaugeid, ammuseid laule ja tantsu.*

Maie Aav, Maria Michelson, Õie Vesik, Helga Michelson, Mare Mätas Tallinnas Rahvusraamatukogus 2010. Peeter Hütt / Tippfoto. Folkloorinõukogu fotokogu

Kihnumaa naised laulavad rattas muuseumi avamisel. Olev Mihkelmaa foto 2009

Ning Kihnumua juht ja Kihnu kultuuri edendaja **Katrin Kumpan (54)** võtab kokku olulise: *Kui mitte meie ise, kes siis veel laulab neid laule ja tantsib neid tantse. Väärtustada oma kodukohta, tugevdada omakultuuri tundmisega identiteeti ja harmoonilist elutunnetust, mis on vajalik eluks tänapäeva maailmas.*

Kaerametsa Siina oli tavaline Kihnu naine, kelle veidi erandlikku elu on mõjutanud ühelt poolt tema puue (haige jalg), teiselt poolt oli talle toeks vend Theodor, kes on aidanud leida talle elus sobivat rolli. Katrin Kumpan ja Anne Buravkova on *massakad*, kelle kihnlased on omaks võtnud. See pole Kihnus sugugi lihtne. Ruhnus oli tava, et kui naise jalg puudutab Ruhnu pinda, võetakse ta kohe omaks, meestel läheb rohkem aega, siis Kihnus on olnud vastupidi – mehi aktsepteeriti enam, naise aga, eriti varasematel aegadel, ei tahtud omaks võtta. Võõraid naise sattu saarele ka harva. Üks selliseid oli mh Katrin Kumpani õetütar, kes abiellus kihnlasega.

Annel ja Katrinil on läinud suhteliselt hästi. Mõlemad tulid kooliõpetajaks, mõlemad hakkasid hiljem juhtima taidlusringe, Anne tegeles lisaks muuseumiga, Katrin giidina. Enne sõda Kihnus naiskooliõpetajaid polnud, see oli täiesti uudne roll. Õpetajaid oli aga saarele vaja, nende järgi oli sotsiaalne nõudmine. Naine-taidlusjuht oli juba Elena Dubkovskaja, kes asutas koori ja juhatas seda, kuid tema prestiiži kindlustas tema preestrist abikaasa ja see, et ta juhatas kirikukoori. Katrin ja Anne seevastu hakkasid algul ise õppima ja seejärel ka õpetama Kihnu pärimuskultuuri – vanu laule ja tantse. Regilauludest kogukond ise enam suurt lugu ei pidanud, need olid käibel vaid pulmades. Tantsudest peeti rohkem ja neid ka tantsiti, kuigi ka need hakkasid vahepeal rahvamaja pörandalt taanduma ja püsisid peamiselt pulmades. Mõlema naise puhul oli oluline ja aitas kogukonda sulanduda seegi asjaolu, et nad armastasid ja oskasid teha Kihnu käsitööd, mida Kihnus naiste puhul kõrgelt hinnati, rohkem kui laulu ja tantsu. Anne õpetas ka koolis muu hulgas käsitööd.

Kihnu kirik. Olev Mihkelmaa foto

6.3 Kiriku- ja kultuurielu eestvedaja Marina Rooslaid

Et naised hoiavad ja juhivad kultuurielu, see pole iseenesest haruldane, nii on olukord olnud sageli ka mujal. Hoopis erilisem oli aga asjaolu, et naiste hooleks jäi pärast sõda ka kohalik kirikuelu, eriti ortodoksne kirik.

Nagu mujal Eestiski, tegutses Kihnus esialgu katoliku kirik, mis Rootsi ajal asendus luterlusega, 1840. aastatel jõudis aga Kihnugi usuvahetusliikumine. „Keisri usku” minekuga loodeti saada maad. Valdav osa kihnlasi siirduski apostlikku õigeusku ning 1848. aastal asutati Kihnus iseseisev õigeuskogudus. Saarele asus preester.

Kuna nõukogude perioodil Kihnus pikemat aega preestrit polnud ning ka mandrilt on preester saarele jõudnud vaid harva, on siin kujunenud erandlik olukord, kus ka ortodokssed kiriklikud kombetalitused on jäänud naiste hooleks. Nimelt oli **Marina Rooslaid** (1909–1997) omal algatusel hakanud kirikuelu juhtima ning omandanud hiljem koguni ametlikult abiõpetaja staatuse, mis on ortodoksses kirikus täiesti tavatu. Ta viis läbi kiriklike tähtpäevatalitusi, mattis ja isegi ristis lapsi, keda siis preester hiljem üle õnnistas.

*Marina ja Peeter Rooslaid.
Hilja Kokamäe foto 1955.
EKRK I 9, 197*

*Peeter Rooslaidi tööd Kihnu muuseumis.
Olev Mihkelmaa ja Kärt Summataveti fotod 2009*

Marina Roosleid kasvas vaeses, paljulapselises perekonnas ning pidi nagu paljud teisedki Kihnu tüdrukud teenima suveti mandril. Ärkna neiuna õppis ta seal ka laule ja tantse ning tõi neid kaasa kodusaares. Suure muutuse Marina ellu tõi 27. eluaastal abielu temaga kirja teel tutvunud ning talle paadiga romantiliselt kosja sõitnud ruhnlaste Peeter Roosleidiga. Abielu kujunes õnnelikuks ning Marina kodunes uues keele- ja kultuurikeskkonnas kiiresti. Koos peeti väikest poodi. Lapsi neil aga polnud.

VIDEO 7.

Peeter oli üks kahest rootslasest, kes sõja ajal Rootsi ei paganud. Mõlemal olid kihnlastest naised. Endiste ruhnlaste asemele tuli 1944. aastal rohkesti kihnlasti, kellel olid kohalike elanikega lepingud, et nad hoiavad ja haldavad nende vara. Kuid inimesi tuli ka mujalt. Marina ühiskondlikult aktiivne tegutsemisperiood algas just sõja ajal Ruhnus, kui endised elanikud olid lahkunud ja saarel polnud korda.

Marina tegemistest Ruhnus sõja ajal ning sellele järgnevatel aastatel jutustas Kihnu muuseumis Marina 100. juubeli tähistamisel tema õepoeg, 1944. aastal koos perega Ruhnu elama asunud Endel Sutt, kelle jutustust alljärgnevalt refereerin.

Vahepeal polnud saarel ei venelasi ega sakslasi ja külakogukond hakkas ise tegutsema. Peeter ja Marina teadsid, mis kellelegi kuulub, ja kolhoosi minekuni korraldasid nemad asju. Marina ja Peeter kujunesid saare elu juhtideks: nad hoidsid saarel korda – et loomad oleks söödud, viljad koristatud, kartulid võetud. Kohalikel omavalitsuse valimistel valiti algul Peeter, hiljem Marina koguni vallavanemaks. Marina oli alati „elu tipp“, aktiivsem pool – nii majanduselu korraldamas, talgutel kui ka muudel ettevõtmistel. Jõuludel ja uuel aastal kogus ta noored oma juurde, tehti pilti, tantsiti, mängiti pilli. Pikka aega oli Marina Ruhnu rahvamaja juhataja. Peeter mängis viiulit, Marina õpetas Ruhnu tantse. Peeti lõbusaid pidusid, mis said tõelise hoo sisse alles pärast keskööd, kui elekter ära võeti. Kihnlased oli õigeusklikud, Ruhnus aga oli luteri kirik. Sõja ajal oli Ruhnu kirik lõpetanud tegevuse ning Peeter ja Marina hoidsid ka kirikut. Jõulude ajal pandi jõulupuu kirikusse. Kihnu naised käisid kirikus laulmas, hoolimata oma ortodokssest taustast. „Kui Marina läks Ruhnu, astus ta luteri usku. Kui Kihnu tagasi tulime, siis pidi ta uuesti õigeusku astuma või? No see polegi tähtis, jumal on üks ja seesama!”²⁴

Hiljem, 1969. aastal tulid nad koos Peetriga Kihnu. Peeter oli pillimees ja osav käsitöömeister, kelle valmistatud hõbesõled kaunistasid nii Kihnu kui ka Ruhnu naiste rõivaid ning kelle pillilood kõlasid mõlema saare pulmades ja pidudel. Marinast sai ka Kihnus kiriku elu hoidja. Kodusaarest kaugemal, eriti aga Ruhnus omandatud teadmised ja kogemused laiendasid Marina silmaringi ning tema loomomane julgus ja aktiivsus ajendasid tegutsema. Nii sai temast ka Kihnus üks

²⁴ Kogu teksti vt Kihnu Muuseum, Khn 1298.

Kihnu kiriku sisevaade. Olev Mihkelmaa foto 2009

Kihnu surnuaed. Olev Mihkelmaa foto 2009

naiste kogukonna liidreid, paljudele vaieldamatu autoriteet, kuigi tema sõnakus ja vahel üsna isepäine juhtimisstiil tekitasid ka vastuolusid.

Lisaks kirikutööle oli Marina ka agar Kihnu pärimuskultuuri hoidja ja edasikandja. Hea kommete, laulude ja tantsude tundjana oli ta paljudes pulmades juht-lauljaks ja kombestiku korraldajaks. Marina koondas enda ümber vanemate naiste lauluansambli (nn *Marina pundi*), kes toimis nii kirikukoorina, pulmalaulikutena kui ka taidlusrühmana. Ansambli proovidel lauldi vanu Kihnu laule, mille sõnade meenutamiseks kasutati käsikirjalisi laulukladesid, õpiti uusigi. Muuhulgas lauldi *pundi* ühe liikme, **Maria Laose** loodud lüürilisi laule kodusaarest. Väga tagasihoidliku inimesena ta oma laule kodusaarelt kaugemale ei viinud. Kaks tema laulu on leidnud koha Katrin Kumpani Kihnu naiste lauluvihikus (Kumpan 2008: 110–111). Maria Laos ei tundnud nooti ja tegi oma laulud peast. Kuigi ta polnud kaugeltki nii viljakas kui Virve Köster, ei olnud tema laulud halvemad.

Laule õppimas ja omavahel suhtlemas käidi põhiliselt Marina pool kodus. Siin, väikeses tagasihoidlikus kambris leidsid aset ka mitmed heli- ja videosalvestused rahvaluule arhiivi ning telesaadete jaoks.

Marina oli väga suhtlemisaldis, hea mälu ja jutustamisoskusega. Ta oskas detail-selt seletada Kihnu ja Ruhnu kommete, tavade ja tantsude ühiseid jooni ja erinevusi. Koos teiste naistega meenutas ja demonstreeris ta ka vanade Kihnu meeste-laulude esitusvõtteid: laulmist kaelakuti küla vahel kõndides ja ringis trampides.

Ingrid Rützel perenaisega Kihnu elust-olust rääkimas. 10. sept. 1996. See kohtumine Marina Rooslaidiga jäigi folkloristidele viimaseks. Anu Visseli foto 1996. ERA, VF 1356

Marina on õpetanud vanu Kihnu ja Ruhnu tantse ka Kihnu noortele. Tema tegutsemist on jäädvustatud filmilindile kirikus, pulmades ja matustel, samuti rahvamajas jm noortele tantse õpetamas (TF 7, 8, 9, 10). Koostöös Eesti Televisiooniga valmis ka biograafiline film, kus ta väga ilmekalt jutustab oma mälestusi ja kirjeldab olustikku, mis teda ümbritses (TF 8).

Marina Rooslaidi mitmekülgsest tegevusest kõige erilisem on siiski just tema roll kirikuelu hoidmisel nõukogude ajal Kihnus, eriti kuna tegemist oli õigeusu kirikuga, kus naine ei tohiks tegelikult altari tagant läbigi minna. **VIDEO 7.**

Sellise rolli enese peale võtmine oli suur julgus ja vastutus. Siiski ei ole see soome-ugri kultuuriruumis ainukordne. Lähedane on olnud olukord vepslaste juures, kus naised on samuti preestri puudusel ise õigeusklikke kombetalitusi juhtinud, kantuna vanade naiste kokkukuuluvuse tundest: „Saame veel hakkama!” (vt Salve 1997: 153–169). Ka komi külades on naised preestri puudumisel ortodokslust hoidnud (Koosa 2010). Ingerisoomed naised on hoidnud elus luterliku kirikliku usutalitlusi (sammas), viimast on aga ette tulnud mujalgi.

Marina erines kindlasti oluliselt tavalisest Kihnu naisest. Saatuse tahtel polnud tal lapsi, mistõttu ei saanud ta täita üht olulist naise rolli. Ka ei olnud ta kuigi suur käsitöötegija. See-eest võttis ta endale täiesti uudseid rolle, mille tingis ühelt poolt objektiivne vajadus ja teatav sotsiaalne tellimus, teiselt poolt aga tema isikuomadused – soov ja julgus sekkuda kõikjale, kus vaja, kusjuures tema ettevõtmised ka õnnestusid ja temast kujunes nii sõja ajal ja pärast sõda Ruhnus kui ka hiljem Kihnus üks kogukonna liidreid. Marina juures on tähelepanuväärne, et ta ajas sama innustunult ja tõsiselt religioosseid asju, korraldas ja juhtis kogukonnaelu ja pärimuskultuuri toimimist nii vanades (traditsioonilised, eelkristliku algupäraga pulmad) kui ka uutes vormides (harrastusringi esinemised rahvamajas jm). Seejuures oli ta teatavale rangusele vaatamata elurõõmus, energiline, tantsis ja laulis hästi ning õpetas nii tantse kui laule ka teistele. Nagu Kihnus üldse, nii polnud temagi jaoks mingi probleem kristlike tavade ja laulude ning eelkristlike rahvakommete ja -laulude kooseksisteerimine: pulmades näiteks lauldi nii vanu maagilise taustaga pulmalaulu kui ka meieisapalvet ja muid vaimulikke laule ning kiriklik laulatus sobitati probleemideta vanade pulmakommete vahele. Pole siis ime, et Marinale ei kujunenud probleemiks ka õigeusu ja luteri usu vahetus ning mõlemas kirikus toimetamine. Tähtsam oli, et kirikuelu toimib, traditsioonid kestavad, lapsed saavad ristitud, surnud maetud kristlike kommete kohaselt. Tänu Marinale ei katkenud Kihnus ka kirikulaulu traditsioon.

6.4. Huvijuht ja tantsuõpetaja Veera Leas (Lääne Veera)

Veera Nazarova (sünd 1969, hiljem Leas) on üks noorema põlvkonna tublisid Kihnu naisi, keda ehk väljaspool nii palju ei teata, kuid kellel on Kihnu kultuuris silmapaistev koht. Järgnevad andmed ja tsitaadid pärinevad meie kirjavahetusest aastail 2008–2010.

Aastatel 1977–1985 käis Veera Kihnu põhikoolis, kus õpetati muuhulgas nii Kihnu laule-tantse kui ka muid eesti rahvatantse ja laule. Algklassides oli õpetajaks Lea Jõgisuu, vanemates klassides õpetajad vahetusid.

Kõige olulisema koolituse sain ikkagi Kihnu pulmadest, neid oli suviti ju mitmed ja muidugi kooskäimistel Kaerametsa Siina juures. Olin väike (koolis veel ei käinud), kui hakkasin emaga käima pühapäeviti Kaerametsas. Naised laulsid, tantsisid, panid kokku esinemiskavasid ja rääkisid põnevaid lugusid. Siina oli mu sugulane ja ristiema. Temalt sain õpetusi ka hiljem. Palju tarkusi Kihnu kultuuri kohta õppisin Marinalt ja tema laulukambalt (Leas 2010).

Aastatel 1985–1988 õppis Veera Viljandi Kultuurikoolis kultuuritööd, lisaerialana tantsujuhtimist. Tantsutundides õpetati eesti jt rahvaste tantse, peotantsu, klassikalist tantsu ning õpilased tegid ka ise uusi tantse ja tantsulavastusi.

Algul oli päris raske, sest olin Kihnu tantsuga nii tugevalt harjunud. Kihnu tantsu puuduvad sirutused, painutused, suured hüpped ja hüpakud jne ja seetõttu tundus koolis õpitu algul ebaloomulik ja harjumatu. Ise õppisin küll kõik „vigurid“ ära, aga tundsin kohe, et kihnlastele neid teadmisi edasi anda ei saa, kuna nende loomus on teine. Hiljem tuli ka arusaam, et seda polegi vaja, sest me oleme omanäolised. Eesti rahvatantsu tundides õpetas õpetaja raamatu järgi Kihnu tantse, mina õpetasin, kuidas tegelikult tantsitakse. Kooli kursusetöö oli Kihnu minevikust, tantsueriala lõputööks valisin Kihnu jaanipäeva lavastuse.

*Tants pulmas.
Ingrid Rütli foto 2007*

Neljäpuari Kihnu tantsude õhtul Mustpeade majas. Pelle Kalmo foto 2005

Pulmalaulikud. Veera vasakult kolmas, rea lõpus Maie Aav lapsega. Eino Pedaniku foto 2007

Veera Leas paneb kirikust tulles pruudi uju alla ning ehib peigmehe ja peiupoisi. Ingrid Rütli foto 2008

Pulma oksjon. Veera vasakult esimene. Ingrid Rütli foto 2008

*Jaanipidu 2009: tantsupeo tule
süütamine. Veera Leas ja tantsupeo
üldjuht Ülo Luht.
Olev Mihkelmaa fotod*

Selleks, et kava kokku panna, käisin kõigepealt Marina juures tantsukirjeldusi koostamas ja viise lindistamas nendest tantsudest, mis oli kunagi Kihnus tant-situd. Tantsudeks olid: hüppetants, uhannuska, supota, valtsemuur, tideridi, va-res, itata, Kihnu tango ja sabatants (uss või ratas). [...] Õpetasime Marinaga need tantsud kokkukutsutud segarahvatantsurühmale (9 paari). Kavas oli ka-sutatud ka Marina käest õpitud jaanipäeva laule ja laulumänge (nt „Oh ütle nägus neiuke“, „Jaak oli siin ja Jaak oli seal“). Sellest üritusest sai taas komme põletada jaanitulel paat nagu ennevanasti (Leas 2010).

Aastail 1988–1990 täiendas Veera end folkloorikoolis ja 1990–1994 eesti päri-muskultuuri kursustel, mille eestvedajaks oli Ene Lukka. Sellest ajast peale on ta Kihnu tantse õpetanud erinevatele rühmadele nii rahvamajas kui ka koolis. Nii koolis kui rahvamajas käisid tantse õppimas ka poisid ja noormehed. Vahepeal jäi õpetamine kasinaks, sest palju aega nõudis töö Kihnu volikogus ja ürituste korral-damine rahvamajas. Volikogus on ta olnud 1996–1999 sotsiaalkomisjoni esimees, 1999–2005 kultuurikomisjoni esimees, 2005–2009 volikogu esimees ja 2009. aas-tast revisjonikomisjoni esimees. Samast aastast on ta jälle korraldanud 1.–4. klassi õpilastele tantsulaagreid, kus on õpetanud nii Kihnu kui ka teisi tantse.

Veera on olnud agar ka muid kultuuriüritusi organiseerima. 1990. aastal taas-elustas ta kadripäeva tähistamise külades.

Linakülas peeti viimane kadripäev 1969. a. Mõte uuesti korraldama hakata tuli Linaküla naistelt (Tõnismäe Helju, Vöhke Mann jt). Korjasime vanadelt inimes-telt teadmisi kadripäeva tähistamise kommete kohta. Valisime igast külast eest-vedajad ja nii see käima läks (Leas 2010).

Rahvamajas on Veera korraldanud palju rahvakalendritähtpäevade tähistamisi kihnu kombestiku ja tavade tutvustamiseks, aga ka muid pidusid.

Aastas korraldame 25–30 üritust, sinna juurde veel lisaks väljast esinejate peod. Paljudel oma üritustel, mis ei ole seotud otseselt folklooriga, oleme laulnud Kihnu laule ja tantsinud Kihnu tantse (Leas 2010).

Aastatel 1993–1999 korraldati Kihnus suurejoonelisi Kihnu päevi. Viimased Kihnu päevade pidustused toimusid 2002. aastal, kui Avatud Kihnu Fond pidas oma 10. juubelit. Kihnu päevade peakorraldajad olid Annely ja Katrin, Veera oli jõu ja nõuga abiks, kuna need toimusid rahvamajas.

„Tänu sellele, et elan Kihnus ja tegelen kultuuriga, olen saanud väga palju esi-neda nii Eestis kui väljaspool,“ nendib Veera (Leas 2010). Kihnumuuga on käidud paljudel folkloorikontsertidel, Baltical jm festivalidel. Kaugemad kohad on olnud Norra, Washington, Jaapan. Eestis käidi palju esinemas Viljandi Kultuurikooli ja hil-jem folkloorikooli päevil, mil igaüks esitas oma kodukoha laule-tantse. Kihnu tööle

asudes käidi Marina rühmaga esinemas kohalikus rahvamajas, hiljem tantsurühmaga Vormsis, mitu korda Saaremaal ja Muhus. „Vastuvõtt on olnud alati positiivne, ma arvan, et Kihnu kultuur meeldib rahvale,” kinnitab Veera (Leas 2010).

*Kihnu tantsud ja üldse Kihnu kultuur on mu elu lahutamatu osa. Olen õnnelik, et elan saarel, kus igapäevaelu oma tegemiste ja toimingutega erineb mandri elust. Siin on säilinud palju vana – keel, kultuur, kombed jm. Uusi muutusi vastu võttes proovime säilitada vana nii palju, kui see on võimalik. Pean tähtsaks, et kihnlased oskavad enamus kõik tantsida Kihnu tantse. Laste puhul on tähtis, et põhisammud (valss, polka, reilender) saaksid selgeks, ülejäänud tantsusammud tulevad juba lihtsamalt. Vaja ei olegi nii palju õpetamist, vaid tantsima ärgitamist. Olen seda meelt, et tantsuõhtutel peaksid oma emad rohkem lapsi põrandale meelitama ja neid algul julgustama, kas või „loha vedama”, hiljem, kui tants selge, tantsitama. Olen oma poja peal proovinud, tantsimine tuleb juba päris hästi välja. Minu poeg Kevin saab suvel kümne-aastaseks, tantsitanud olen teda väiksest peale (Leas 2010). **VIDEO 8.***

Kihnu meeste kohta arvab Veera, et nad on tantsu poole pealt alati tagasihoidlikud olnud, võtavad tantsimaminekuks hoogu ja julgust. „Kuigi tundub, et see asi läheb paremuse poole. Noorte seas on poisse, kellele meeldib väga tantsida ja tänu neile tuleb järjest rohkem ka teisi mehi tantsupõrandale” (Leas 2010). Palju aitab kaasa ka see, et ansamblid (Kihnu Poisid, Manija Poisid jt) oskavad mängida Kihnu tantsulugusid.

Kihnu tantsud on levinud erinevate variantidena, milles on ka uusi elemente. See on tekitanud vanemates naistes teatavat protesti ja nad on asunud noori „vana moodi” tantsima õpetama, et säiliks Kihnu tantsude omapära. „Paar aastat on naised nüüd rääkinud, et me tantsime mõnda tantsu valesti” (Leas 2008).

Veeral on selle kohta oma arvamus:

Arutlus, kas mingit tantsu tantsitakse valesti või õieti, on vale. Tants on kohati muutunud koos ajaga ja vanadusega (noored jõuavad rohkem ja hoogsamalt kui vanad). Erinevad variandid rikastavad meie tantsu, peaasi, et säiliks tantsu iseloom. Kihnu pidudel olen näinud väga palju võõraid, kes imetlevad kihnlaste tantsuoskust ja rattas tantsimist. See on meie kultuuriväärtuse üks tähtis osa ja seda me säilitame rõõmuga (Leas 2010).

Seega on Veera teadlik Kihnu kultuuri hoidja ja edendaja, kes ühendab endas eheda pärimusekandja ja akadeemilise koolitusega kultuuritöötaja. Sama võib öelda ka Lea Jõgisuu kohta, kuid viimane on elanud pärast kõrgkooli lõpetamist peamiselt Tallinnas, Veera on aga kogu elu veetnud kodusaares ning temast on saanud tänaseks üks silmapaistvamaid Kihnu kultuurijuhte. Viimastel aastatel on ta andnud oma panuse pulmade taaselustamisse, juhtides kombetalitlusi ja olles 2009. aasta pulmas ise raudkäenaine. **VIDEO 11.**

6.5. Kihnu kultuuri feminiseerumise põhjustest

Võib niisiis öelda, et nõukogude perioodi vältel on peamiselt naised juhtinud kogu vaimset sfääri, säilitanud ja edasi kandnud traditsioonilisi väärtusi nii kodus ja kirikus kui ka Kihnu ühiskonnas tervikuna. Lisaks perekonnale omandasid naised olulise koha ühiskonnas ja avalikus elus (kool, kirik, kultuurimaja, muuseum).

Mis on olnud sellise feminiseerumise põhjuseks? Sellel on mõningaid üldisemaid ajaloolisi kui ka spetsiaalseid kohalikke iseärasusi.

Mehed veetsid suurema osa ajast merel, mistõttu Kihnu oli suurel määral naiste ühiskond.²⁵

Naisel, eeskätt vanaperenaisel oli tähtis roll ja kõrge staatus traditsioonilises Kihnu taluperes. Sellel olid juba ajaloolised põhjused – Kihnus ei kehtinud vanema poja õigus, kes mujal Eestis asus kohe peremeheks saades taluelu juhtima. Hiljem tugevdas naiste staatust just asjaolu, et naised elasid aastaringi saarel, tegelesid majandusküsimustega, teadsid, kuidas pere sissetulekut kasutada, kuna mehed viibisid suure osa ajast eemal.

Traditsiooniliste väärtuste taandumine ning poliitilise ja majandusliku iseseisvuse puudumine nõukogude perioodil puudutas mehi rohkem kui naisi, nad osutasid nõrgemateks ja kergemini haavatavateks. Rahast puudust ei tuntud, kalurid teenisid uute moodsate püügivahenditega rohkem kui kunagi varem, kuid puudus võimalus investeerida ettevõtlusse, sõita vabalt merd, suhelda naabermaadega jne. Pärast kolhoosi ühendamist Pärnu Kaluriga tekkis koguni nõukogude ajale ebatavaline meeste töötus, süvenes käegalöömise meeleolu. Vaba aega oli piisavalt, viin oli odav ja kergesti kättesaadav. Süvenes alkoholism.

Psühholoogid väidavad, et naised taluvad üldse pikaajalist stressi paremini kui mehed. Küllap on oma osa ka naise kui ema, kui eluandja ja pereema vastutustundel, aga Kihnus ka asjaolul, et meremeeste emad ja naised on harjunud kaotusi kandma. Kihnu naine on veendunud, et „kõik tuleb vastu võtta” ja kõigega tuleb toime tulla. Naised osutasid Kihnus vaimselt tugevamateks, nad hoidsid peret, säilitasid ja kandsid edasi traditsioonilisi vaimseid väärtusi enam kui mehed. See oli omakorda võimalik tänu väga kollektivistlikule ühiskonnale, kus üksteist aidati, kuid ühtlasi jälgiti hoolega tavadest ja traditsioonidest kinnipidamist.

²⁵ Mare Mätase kommentaar: *Isiklikult arvan, et see on üks olulisemaid põhjusi naiste tugevuse pikaajalisel säilimisel, naised tegid koos kõik tööd saare peal ära, suhtlesid omavahel aktiivselt jne, sest mehi polnud segamas. Kui mees oleks iga päev kodus olnud, oleks tema eest hoolitsemisele ikka rohkem tähelepanu läinud, seega jäänud vähem isiklikku vabadust ning ka vajadust kollektiivse abistamise järele (Mätas 2008).*

Uus aeg tõi uued sõiduvahendid: mugavad reisijate praamid, lumesaanid, hõljuki...

Olev Mihkelmaa fotod 2011

Annely Akkermann, Mare Mätas, Katrin Kumpan, Rosaali Karjam, Virve Köster ja Ingrid Rüütel Kadrioru lossis. Peeter Hütt / Tippfoto 2005. Folkloorinõukogu fotokogu

Virve Köster Kadrioru lossis koos Ingrid ja Arnold Rüütliga. Peeter Hütt / Tippfoto 2005. Folkloorinõukogu fotokogu